

מאבק היישוב היהודי בשלטונות המנדט הבריטי

רקע:

עיקרי הספר הלבן השלישי: – 1939 – נשאר בתוקף גם לאחר מלחמת העולם השנייה:

- תוך עשר שנים תקום בא"י מדינה פלסטינית עצמאית שתהיה קשורה בחוזה מיוחד עם בריטניה.
- בממשל שיקום ישתתפו הערבים והיהודים שיהיו בארץ (רוב ערבי ומיעוט יהודי)
- במדינה שתקום מספרם של היהודים לא יעלה על שליש מאוכלוסיית הארץ.
- בתקופת המעבר: צמצום מספר העולים למספר מוגדר למשך 5 שנים, ולאחריהן עליית יהודים תותר רק בהסכמת הערבים. בנוסף, תיאסר על היהודים לרכוש קרקעות ברוב שטחי א"י.
- בפברואר 1940 פורסמו "תקנות הקרקע" - אשר הפכו חלק מ"הספר הלבן". התקנות חילקו את הארץ לשלושה אזורים: (1) אזור סגור בו נאסרה התיישבות יהודית (63% מאדמות הארץ) (2) אזור מוגבל לרכישת קרקעות על-ידי יהודים. רכישת הקרקעות מותנת באישור הנציב העליון (32% מאדמות הארץ) (3) אזור פתוח. רכישת חופשית של אדמות (5% מאדמות הארץ - במיוחד במישור החוף שרוב האדמות בו כבר היו בבעלות יהודית).

ציפיות היישוב היהודי מבריטניה והגורמים לגיבוש צפיות אלה:

בראשית 1940 נטה היישוב לעמוד לצידה של בריטניה להשתתף במאבק בהיטלר ולדחות את המאבק ב"ספר הלבן" עד לניצחון על גרמניה. הנהגת היישוב העריכה כי התמיכה בבריטניה עשויה לסייע לעם היהודי בוועידת השלום שתתכנס לאחר המלחמה אז תוכל להציג דרישות פוליטיות שעיקרן הקמת מדינה לעם היהודי. כמו כן קיוו מנהיגי היישוב לבטל את הספר הלבן של 1939 בעקבות השתתפות היישוב במאמץ המלחמתי. השתתפות היישוב במאמץ המלחמתי של בריטניה סייעה ליישוב בהיבט הצבאי הכלכלי והמדיני וחיצוקו אף את הצבא הבריטי. בתום המלחמה חלה הקצנה במאבקו של היישוב בבריטים. מאבק זה עמד בסימן מטרה ברורה וחד משמעית: הקמת מדינה יהודית עצמאית בעלת רוב יהודי. לשם השגת מטרתו השקיע היישוב במערכת הסברה כדי להשפיע על דעת הקהל העולמית לתמיכה בהקמת מדינה יהודית. אך לרוע מזלו של היישוב היהודי, ממשלת הלייבור החדשה בבריטניה שינתה מדיניותה. היישוב האמין כי בוויין ימלא אחר הבטחות מפלגת הלייבור אשר הצהירה כי אם תעלה לשלטון תבטל את הספר הלבן. היישוב גם האמין כי למפלגת הלייבור יהיה קל לחבור למפלגת מפא"י (העבודה בימינו) על בסיס הדמיון בין שתי המפלגות. אולם כגודל הציפיות- כך היה גם גודל האכזבה.

הספר הלבן ביטא שינוי מהותי במדיניות של בריטניה בארץ-ישראל.

נסיגה סופית של בריטניה מהצהרת בלפור, נסיגה בריטית ממחויבותה בטופס המנדט להקים בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל. בפועל משמעות "הספר הלבן" הייתה - הקפאת "הבית הלאומי", וגניזת הרעיון של הקמת מדינה יהודית בחלק כלשהו של ארץ ישראל. הייתה זה "גזר דין מוות" על היישוב - נעילת שערי הארץ, איסור רכישת קרקעות וסוף למפעל ההתיישבות. לפי "הספר" למעשה לא תקום מדינה יהודית כפי שפורש "הבית הלאומי" על-ידי התנועה הציונית, אלא מדינה פלסטינית בעלת רוב ערבי. ה"ספר הלבן" של 1939 היווה את הביטוי הבולט ביותר למדיניותה הפרו-ערבית החד-צדדית של בריטניה.

מבוא - מעמדה הבינלאומי של בריטניה לאחר המלחמה:

כאמור, לאחר מלחמת העולם השנייה נוצרה מערכת בינלאומית חדשה. מוקדי הכוח הועתקו ממדינות אירופה לשתי מעצמות-העל החדשות: ארה"ב ובריה"מ. סביבן התלכדו יתר המדינות לשני גושים: הגוש המערבי-דמוקרטי והגוש הקומוניסטי. בין שני הגושים הפריד "מסך ברזל". המעצמות נאבקו על ההשפעה בעולם, ומאבק ביניהן ניטש בכל רחבי העולם ("המלחמה הקרה").

המזרח התיכון - בהיותו צומת דרכים אסטרטגית ומאגר הנפט הגדול ביותר בעולם הפך לאחר ממוקדי המאבק הבינלאומי. המאמץ לרכוש בסיסים באזור התבטא בתחרות בין המעצמות על אהדתן של מדינות האזור, שאותה ניסו להשיג ע"י תמיכה בצרכי המדינות עתירות הנפט.

מכאן - יחסן של המעצמות לעתידה הפוליטי של א"י נבחן מנקודת הראות של ביסוס מעמדן באזור כולו. הן שקלו את התועלת שהן עשויות להפיק מהתמיכה במגמות העצמאות הגוברות של מדינות ערב מול השאיפות הציוניות בא"י. בריטניה - בעלת המנדט על א"י - ייצגה אחרי המלחמה את האינטרסים של הגוש המערבי במזה"ת מול שאיפות החדירה הסובייטיות. מעמדה הבינלאומי התרופף, היא הייתה נתונה בקשיים כלכליים חמורים כתוצאה מנזקי המלחמה ומצורכי השיקום, תלותה הכלכלית בארה"ב הלכה וגברה. במקביל, היא נאלצה לצמצם את הוצאותיה הצבאיות במושבות. לכן היא נאלצה לתאם את מדיניותה עם ארה"ב. במצב זה, בריטניה עירבה את ארה"ב בכל מהלכיה בא"י, וארה"ב, משיקוליה שלה, הסכימה.

עמדת בריטניה בשאלת העקורים היהודים באירופה ובשאלת ארץ ישראל לאחר המלחמה

בקיץ 1945 ניצחה מפלגת ה"לייבור" בבחירות בבריטניה. הוקמה ממשלה בראשות אטלי. שר החוץ היה ארנסט בוויין - (Ernest Bevin) עיקרי השקפתו של בוויין:

- בוויין הונע ע"י השאיפה להשפיע בעולם הערבי, לשמור על תעלת סואץ ולשמור על המשך השלטון הבריטי באזור. הוא סבר שהבריטים אינם יכולים לנטוש את המזה"ת, משום שהאזור מהווה מוקד למערכת התחבורה הימית והיבשתית עם הודו ואוסטרליה. ומשום שבאזור זה נמצאים מקורות הנפט העיקריים של בריטניה שחיוניים לשיקומה הכלכלי. לדעתו תמיכה בציונות תסכן את מעמדה של בריטניה במזה"ת ותגרום נזק בלתי-הפיך ליחסיה עם הערבים. כך ירוויחו הרוסים הרוצים לסלק אותה מן האזור ולרשת את מקומה.
- הוא טען שיש להפריד בין בעיית הפליטים היהודים באירופה ובעיית א"י. בוויין שהייה אנטי-ציוני ראה ביהודים עדה דתית ולא לאום הזכאי למדינה. הוא טען שהממשלה בריטית לא הבטיחה להקים בא"י מדינה יהודית. היא התחייבה לבית-לאומי ועמדה בהבטחתה.

נאום בוויין בנובמבר 1945 בפרלמנט הבריטי:

הציג את המדיניות בשאלת א"י ובשאלת בעיית הפליטים והעקורים היהודים באירופה:

1. הפליטים והעקורים היהודים צריכים להשתלב בארצות השונות באירופה: בעיית היהודים באירופה נוצרה בעקבות המשטר הנאצי ועם מיגורו היא התבטלה. בעיית היהודים פליטי השואה חייבת לבוא על פתרונה באירופה שבה ישתלבו היהודים מחדש. דהיינו, בוויין סירב לראות ביהודים אומה והגדיר אותם כ"עדה". הבעיה של העדה היהודית היא פונקציה של רדיפות הנאצים, וכעת לאחר מיגור הנאצים השתנה המצב. הוא הדגיש כי בריטניה דוחה את ההשקפה הציונית כי היהודים צריכים לצאת את אירופה ושלא יינתן להם עוד לחיות בארצות אירופה בלי הפלייה, אלא עליהם להישאר באירופה ולתרום מכישרונם ומיכולתם כדי לשקם ולבנות אותה מחדש. לדעת ממשלת הלייבור, את הפליטים יש לשקם בארצות מוצאם או במקומות שבהם הם שוהים עתה "במחנות העקורים" בגרמניה.
2. אין לקשור בין פתרון שאלת היהודים באירופה לבין פתרון שאלת ארץ-ישראל: בעיית א"י מורכבת וקשה, לבריטניה מחויבות כפולה כלפי היהודים וכלפי הערבים. אי-אפשר למצוא מצע משותף המוסכם על הערבים והיהודים. יתרה מזו, לטענתו בריטניה לא הבטיחה הקמת מדינה יהודית, אלא לבנות בית לאומי יהודי בא"י, וזה כבר קיים. הקמת הבית הלאומי אינה באה כפתרון לבעיה היהודית באירופה ואין לקשור בין שני הדברים. כנגד זאת הדגיש שעניינם של ערביי א"י נוגע לכל העולם הערבי.

3. המשך מדיניות הספר הלבן: בוויין יצא בהכרזה כי עד שיימצא פתרון המקובל על כל הצדדים "הספר הלבן" של 1939 יישאר בתוקפו - יינתנו 1,500 רישיונות עלייה בכל חודש, עליית שארית הפליטה לא"י אינה באה בחשבון, ותדוכא בכוח כל התנגדות של המחותרות בא"י.
4. יש לערב את ארצות-הברית בשאלת א"י והעקורים ולשתף אותה במציאת הפתרון הרצוי.

משמעויות מדיניותו של בוויין:

1. ברור היה שבריטניה לא עומדת לשנות את מדיניות הספר הלבן של 1939.
2. האינטרס הבריטי – תמיכה בערבים והידוק הקשר עם מדינות ערב .
3. ניסיון לנתק את בעיית פליטי השואה מבעיית ארץ-ישראל.
4. בריטניה התלויה עתה בארה"ב מעוניינת לשתף אותה בארץ ישראל.

העמדה האמריקאית ודו"ח הריסון:

- מעורבות הממשל האמריקני בעניין העקורים הושפעה מדעת הקהל, מהביקורת על יחס הממשל אל היהודים בזמן השואה, ומהידיעות על מצוקת העקורים במחנות.
- טרומן – נשיא ארה"ב, רכש אהדה לתביעות הציונים, אך ב – 1945 לא היה מוכן עדיין לערב את ארצו בחיפוש פתרונות פוליטיים לשאלת א"י. לעומת זאת, הטיל את מלוא משקלו בחיפוש מוצא לבעיית הפליטים במחנות ה"עקורים".
- עם שחרור מחנות השמדה ע"י הצבא האמריקאי הוצפו אמצעי התקשורת בדיווחים על זוועות המשטר הנאצי. דעת הקהל סערה וגברו התביעות למעורבות הממשל למען הפליטים. פליטים רבים התרכזו באזור הכיבוש האמריקני דבר שהעיק על ארה"ב מוסרית וכלכלית. לכן שלח טרומן שליח מיוחד – המשפטן ארל הריסון - לחקור את בעיית העקורים באירופה.

דו"ח הריסון (1945) :

- ביולי 1945 סיירו הריסון וצוותו ביותר מ- 30 מחנות עקורים בגרמניה ונפגשו עם הניצולים.
- בדו"ח הועדה הביעו חברה זעזוע מהיחס המשפיל לו זכו העקורים מצד ארה"ב. הם ציינו לרעה את עמדת שלטונות הכיבוש כלפי העקורים וגינו את מדיניות הצבא האמריקני כלפיהם
- הדו"ח הדגיש את רצונם של העקורים להגיע לארץ ישראל.
- המלצות הריסון היו להעביר לארץ-ישראל את כל היהודים שאי אפשר להחזירם לארצות מוצאם והמבקשים לעלות לארץ ישראל. הריסון העריך שמדובר ב – 100,000 יהודים.

מאבק הישוב להקמת מדינה יהודית עצמאית (1945-1947)

הלח"י ("לוחמי חירות ישראל") - הוקם ב- 1940 כאשר אימץ מלכתחילה קו אקטיביסטי אנטי-בריטי בתקופת מלחמת העולם השנייה. חברי הלח"י ראו בבריטים את האויב העיקרי של היישוב היהודי, כובש זר, שליט אימפריאליסטי שלעולם לא יעזוב את הארץ מרצונו, ולכן יש לגרשו בכוח מארץ-ישראל. הלח"י טען שיש לנצל את הנסיבות של זמן המלחמה גם אם הדבר מחייב לקשור קשרי ברית עם איטליה וגרמניה, ולכן נקט בפעולות התנקשות מגוונות בבריטים בעלי תפקידים כדי להפעיל לחץ. (יאיר שטרן, יצחק שמיר)

האצ"ל ("ארגון צבאי לאומי") קם עוד ב- 1937 לפני המלחמה. עם פרוץ המלחמה הוא הפסיק את הפעולות הצבאיות נגד הבריטים, אך בשנת 1944 שינה את מדיניותו והכריז מרד בבריטים, עקב המשך סגירת השערים בפני פליטי השואה וההיצמדות למדיניות "הספר הלבן" דוד רזיאל, מנחם בגין

לאחר המלחמה פעל היישוב היהודי בא"י והתנועה הציונית בארבעה תחומי מאבק במקביל:

1. פגיעה במתקנים בריטיים וערעור מעמדו של השלטון הבריטי בא"י (טרור).
2. העפלה
3. התיישבות
4. פעילות מדינית

בניגוד למישור ההעפלה וההתיישבות בהן היה הישוב מאוחד סביב המאבק בבריטים (כפי שנראה בהמשך), הרי שבמישור הצבאי (טרור) התקיימו חילוקי דעות מהותיים.

המאבק הצבאי התנהל בשני שלבים עיקריים:

1. במסגרת "תנועת המרי העברי" – מאבק משותף של שלושת המחותרות נגד הבריטים. מאבק משותף שנמשך כעשרה חודשים: אוקטובר 1945 – יולי 1946.
2. המשך הפעילות הצבאית של האצ"ל והלח"י, לאחר פירוק תנועת המרי העברי 1946-1947.

כזכור, עם פרוץ מלחמת העולם השנייה אימץ היישוב את עמדת בן-גוריון שאמר: "עלינו לעזור לאנגלים במלחמה כאילו אין ספר לבן, ועלינו לעמוד נגד הספר הלבן כאילו לא הייתה מלחמה".

בתום המלחמה הסתבר ליישוב כי הבריטים מתכוונים להמשיך במדיניות האנטי-ציונית ולכן החליטו המוסדות להקים חזית משותפת של שלושת המחותרות - "הגנה", אצ"ל ולח"י - כדי להחריף את ההתנגדות ולא לפתח את הבריטים לשנות את מדיניותם.

הסיבות להקמת "תנועת המרי העברי" (אוקטובר 1945 - יולי 1946):

- (1) האכזבה ממדיניות בריטניה אחרי הכרזת בוויין והודעת בריטניה כי לא תשנה את מדיניות הספר הלבן. היישוב והתנועה הציונית היו המומים נוכח המדיניות הבריטית כעת כלפי א"י, תוך התעלמות מבעיית הפליטים ומתרומת היישוב למאמץ המלחמתי. לכך יש להוסיף את ההחמרה במדיניות כלפי עלייה לצד תמיכת טרומן ברעיון העלאת 100,000 העקורים לא"י.
- (2) ההכרה כי פעולה משותפת של שלוש המחותרות (הגנה, אצ"ל ולח"י) תביא להגברת כוחות של היישוב אל מול בריטניה וגם תשפיע על דעת הקהל העולמית (שיביא למעורבות משרד החוץ האמריקאי) ובעקבותיו ישנו הבריטים את מדיניות "הספר הלבן" השלישי וחוק הקרקעות.
- (3) ההכרה בדבר הצורך הדחוף להקים מדינה יהודית לאחר השואה. ובמקביל הרצון לחשוף את מצוקת היהודים פליטי השואה ובכך לגיס את דעת הקהל נגד מדיניות בריטניה שפעולותיה בא"י התמקדו כעת ב: ניהול מצוד אחרי ספינות מעפילים, גירוש מעפילים, הקפדה יתרה על חוק הקרקעות ויחס ליהודים העקורים.
- (4) לאחר המלחמה התחזקה המגמה האקטיביסטית ביישוב. בן-גוריון: "אין לצמצם התגובה בארץ בעלייה ובהתיישבות מן ההכרח לנקוט בחבלה ובגמול...". התחזקות המגמה האקטיביסטית הקלה על מציאת מכנה משותף עם הארגונים "פורשים" - האצ"ל והלח"י - שאמצו את הקו האקטיביסטי עוד קודם. בנוסף, היה ברור כי לשם ייעול המאבק וכתנאי להצלחתו, יש צורך באיחוד כוחותיו של היישוב. אצ"ל ולח"י זכו לכינוי "פורשים" משום שלא היו כפופים למרות הוועד הלאומי שאליו הייתה כפופה ה"הגנה". מגמת התחזקות המדיניות האקטיביסטית ביישוב הקלה על מציאת מכנה משותף. בן גוריון חשש שאם ימשיכו האצ"ל והלח"י לפעול בדרכם, הדבר עלול לפגוע בהעפלה וההתיישבות. בהסדר, הניח בן גוריון, יחייב אותם להפסיק את פעולות הטרור ולתאם את פעולותיהם עם ההגנה.

עיקרי ההסדר להקמת "תנועת המרי העברי":

1. הקמת מסגרת ארגונית לתיאום ושיתוף בין שלושת המחותרות. "ועדת X".
 2. המחותרות ממשיכות להוות מסגרות העצמאיות: הן לא מתאחדות לאחת אלא ממשיכות לפעול במסגרתן אך הפעילות יתבצעו רק באישור המפקדה המשותפת ("ועדת X" שבה חברים משה סנה, יצחק שדה, ישראל גלילי, מנחם בגין ונתן ילין-מור).
 3. נקבע שאין לבצע פעולות ללא אישור "ועדת X" תנועת המרי הכוללת את נציגי המחותרות.
 4. בתחום רכישת הנשק, גיוס ואימונים תפעל כל מחתרת בדרכה ואין צורך באישור "ועדת X"
- הסדר ושיתוף הפעולה בין המחותרות נמשך כעשרה חודשים (אוקט' 1945 – יולי 1946)

פעולות עיקריות של "תנועת המרי העברי" נגד השלטון הבריטי:

1. פריצה למחנה המעפילים בעתלית ושחרור מאות מעפילים ע"י הפלמ"ח.
2. ליל הרכבות (1.11.45): מבצע משולב של חוליות פלמ"ח, אצ"ל ולח"י. 150 נקודות על מסילת הברזל פוצצו, רובם על-ידי אנשי פלמ"ח. האצ"ל והלח"י ביצעו פעולת חבלה בתחנת הרכבת של לוד.
3. הפלמ"ח הרס שתי תחנות משטרה בגבעת אולגה ובסדני עלי (הרצליה), שמהן נערכו תצפיות על חופי הארץ למניעת הגעת אניות מעפילים, ופוצצו את הראדאר על הר הכרמל. יחידות אצ"ל ולח"י תקפו את שדות התעופה בכפר סירקין ולוד, תקפו מרכזי משטרה בירושלים ותל אביב.
4. ליל הגשרים (17.6.46): פעולה של הפלמ"ח. הפעולה החשובה ביותר של תנועת המרי. חוליות פלמ"ח פשטו במקביל על 11 גשרים (לדוגמה: גשר חוסיין, אלנבי, בנות יעקב, אל חמה, עזה, זיו) ופוצצו עשרה מהם. מאות אנשי פלמ"ח השתתפו במבצע זה. מטרת המבצע הייתה להוכיח לבריטים כי לארגון ההגנה יש את הכושר הצבאי הנדרש כדי לבצע פעולות חבלה מתחת לאפם של הבריטים במבצע מסובך ומורכב, שהבריטים לא האמינו שהגנה מסוגלת לבצעו. למעט בגשר הזיו, שם חוסלה החוליה

"השבת השחורה" תגובה הבריטית, 29 ביוני 1946:

כללה מצור על יישובים+ מעצרים וחשיפת סליקים של נשק לאחר מבצע "ליל הגשרים" הבינו הבריטים כי מולם עומד כוח מאוחד ובעל עוצמה. כדי לשבור את כוחו הצבאי-מנהיגותי של היישוב, יצאו הבריטים במבצע צבאי הגדול מסוגו נגד היישוב: מבצע "ברודסייד" (שזכה לכינוי העברי "השבת השחורה" ב- 29 ביוני 1946) בהשתתפות 20 אלף חיילים. המכה החמורה ביותר שהבריטים הנחיתו על היישוב במשך שנות המנדט הבריטי בא"י. שבת זו כונתה - "השבת השחורה".

- ב- 29 ביוני 1946, נסגרו הגבולות, כל קווי התקשורת נותקו, והוטל עוצר על הערים הראשיות ובדרכים, הבריטים פרצו לבניין הסוכנות והחרימו את מסמכיו.
- הבריטים ערכו חיפושים אחר "סליקים" ב- 27 יישובים ברחבי הארץ שסומנו בבסיסי ההגנה והפלמ"ח, כולם קיבוצים, ובמהלך המצור נהרגו שלושה חברי הגנה, בני קיבוצים. הישגי הבריטים בשבת השחורה לא היו מרשימים במיוחד, מלבד חשיפת "סליק" נשק גדול בקיבוץ יגור ובו מאות רובים, מרגמות, מיליון כדורים וחומרי נפץ.
- בנוסף נעצרו כ- 2,700 איש, חברי ה"הגנה", ביניהם משה שרת, ונכלאו במחנה במעצר בלטרון. מעצרים של מנהיגי היישוב נבע מתוך ידיעות מודיעיניות רבות שהיו בידי הבריטים כי מרבית היישוב המאורגן חבר ב"הגנה" וכפוף למרות המוסדות הלאומיים. אומנם כמה חברי ההגנה נתפסו, אולם ראשי המנהיגים, כדוגמת משה סנה ראש ה"הגנה" ויצחק שדה מפקד הפלמ"ח, לא נתפסו. למרות זאת, הותירה השבת השחורה רושם קשה על היישוב, והייתה לה השפעה פסיכולוגית ופוליטית.

5. פיצוץ מלון "המלך דוד" (22.7.46): פעולת האצ"ל כתגובה ל"שבת השחורה"

- שלוש פעולות תגובה, תוכננו על ידי ועדת X אחת לכל ארגון, כתגובה לשבת השחורה:
1. הפלמ"ח – היה אמור לפרוץ למחנה הבריטי בחיפה ולהחזיר הנשק שהתגלה בקיבוץ יגור.
 2. האצ"ל – היה אמור לפוצץ את מלון המלך דוד.
 3. הלח"י – היה אמור לפוצץ בניין סמוך למלון המלך דוד.
- מלון המלך דוד נבחר על-ידי מפקדת תנועת המרי כיעד לפיצוץ, משום שבו שכנה המפקדה הבריטית ושירותי המודיעין הבריטיים. הוראות "תנועת המרי" כללו הנחייה מפורשת להימנע מפגיעה בחיי אדם. אלא שבהנהגה הציונית עלה חשש כי אם היישוב יגיב בכוח, יפרוץ עימות צבאי, והדבר עלול לפגוע במהלכים המדיניים. לכן פנה חיים וייצמן, נשיא ההסתדרות הציונית, למפקדת תנועת המרי, וביקש ממנה להפסיק לגמרי את הפעולות הצבאיות עד שתתקבל החלטה מדינית. וייצמן איים להתפטר, אם בקשתו לא תתמלא. משה סנה, ראש ה"הגנה", העלה את דרישתו של וייצמן בפני "ועדת X" - מפקדת תנועת המרי. ברוב של 3 מול 2 החליטה מפקדת תנועת המרי לקבל את דרישתו של וייצמן. משה סנה הורה למפקדי ההגנה והפלמ"ח לבטל את ההכנות לפשיטה לבסיס האנגלי בבת גלים. כמו כן, ביקש ממנחם בגין – מפקד האצ"ל, להשהות את הפעולה במלון המלך דוד. הבקשה לדחות

את הפעולה לא מצאה חן בעיני האצ"ל, שחש כי אין מקום לשהיות עקב בעייתם הבוזרת של פליטי השואה.

ואומנם ב – 26 ביוני 1946 פוצץ האצ"ל את מלון המלך דוד. האצ"ל החדיר כדי חלב לבסיס הבניין ופוצץ את אגפו הדרומי. בפיצוץ נהרגו 82 איש: 25 בריטים, 17 יהודים ו – 40 ערבים. אנשי האצ"ל טענו כי הזהירו מראש את עובדי המלון כחצי שעה לפני הפיצוץ, אך אלה דחו את אזהרתם. פיצוץ מלון המלך דוד חולל רעש גדול בישוב ובעולם. ראשי הישוב, ההנהלה הציונית וראשי ההגנה הביעו הסתייגות מן הפיגוע והטילו את האשמה על כתפי האצ"ל.

תגובות הבריטים: "מבצע כריש" לאחר פיצוץ המלך דוד:

מבצע כריש היה מבצע ענק של הטלת עוצר על תל-אביב וחיפוש נרחב, במטרה למצוא את ראשי היישוב המחתרות וכלי נשק. כ – 30 אלף חיילים בריטים השתתפו במבצע. הבריטים חשפו את יצחק שמיר – מפקד הלח"י ושלחו אותו לאריתריאה שבאפריקה, ומצאו כמה מחסני נשק קטנים. כמו כן, הפיצוץ היה הגורם החשוב ביותר בהחלטת הבריטים לגרש את המעפילים לקפריסין, החל מאוגוסט 1946 הבריטים מרגישים מאוימים. הם מפחדים להיות כאן כי הם נפגעים פיזית. הם גם מבזבזים נשק ומשאבי כוח אדם בא"י. שוקלים- להעביר את הבעיה להחלטת האו"ם.

הסיבות שהביאו לפירוק "תנועת המרי העברי":

1. בעקבות "השבת השחורה" והמסקנה שהתגבשה, שהמאבק המשותף לא הביא לשינוי המדיניות הבריטית בשאלת א"י ורק עלול לסכן את המפעל הציוני כולו, והתגברות החשש שהמשך הפעולות נגד השלטון הבריטי יביא למכת נגד בריטית, שהיישוב לא יתאושש ממנה, הביאו להתחזקות הקו של המוסדות הלאומיים שדרשו לחזור למדיניות הקודמת (מדיניות של "מאבק צמוד") ולנתק את הקשר בין ההגנה לשני הארגונים האחרים.
2. פיצוץ מלון "המלך דוד" יצר קרע סופי בשיתוף הפעולה בין המחתרות. התנערות היישוב מן הפיצוץ והמחלוקת החריפה שהתעוררה בעקבותיו הביאה לפירוק הסופי של תנועת המרי העברי. המוסדות הלאומיים החליטו להפסיק את הפעילות הצבאית של תנועת המרי מתוך ראייה שהמשכה אינו מועיל למאבק המדיני ורק יגרום נזק לישוב. משמעות הפירוק הייתה שכעת דבר לא עצר את הארגונים ה"פורשים" מלבצע פעולות חבלה ללא הגבלה ופיקוח.

3. היחסים בין המחתרות: היחסים בין "ההגנה" לאצ"ל וללח"י מעולם לא היו טובים בוודאי לא לאחר פיצוץ המלון. ראשי היישוב חששו כי הטרור של האצ"ל והלח"י

יגרום להסלמה עם הבריטים. הם הביעו דאגה מהתחזקות כוחם של הארגונים הקיצוניים וחששו מהשפעתו השלילית של דרך הטרור על דעת הקהל ועל הזירה המדינית. במהלך עשרת חודשי תנועת המרי העברי לא חלה התקרבות בין שלוש המחתרות וכל ארגון פעל בנפרד על פי הנחיות המפקדה המשותפת. לאחר פרוק התנועה הועלו שוב טענות קשות כלפי האצ"ל והלח"י. הטענות היו: הטרור פוגע בחיים הדמוקרטיים של היישוב משום שהארגונים הקיצוניים אינם כפופים לסמכותם של המוסדות הלאומיים. הוא גורם לנערים לשרת מתוך פחד, מטיל אימה על בעלי עסקים המסרבים להדביק את כרוזי האצ"ל וסוחט כספים. דווקא בשיא העפלה והמאבק המדיני פוגעים ארגונים אלה במאמץ המדיני. על פי הוראות מוסדות היישוב החלה ההגנה בפעולות נגד האצ"ל והלח"י. היישוב ניסה להרחיקם ממקומות עבודה וממקומות אימונים. האצ"ל והלח"י הגיבו באלימות ושוב חווה היישוב אירועים של חטיפות וחילופי מהומות. ככל שקרבה שעת ההצבעה באו"ם התחזקה הדרישה למתן את המאבק.

הוויכוח העקרוני לגבי דרך המאבק בבריטים – "מאבק רצוף" מול "מאבק צמוד"

ביישוב בלטו שתי גישות: "המאבק הרצוף" מול "המאבק הצמוד".

מטרת המאבקים: שתי הגישות שאפו להביא לסיום המנדט הבריטי על א"י ולהקמת מדינה יהודית בא"י. הן נחלקו באשר לטרור כדרך למאבק שיקדמו את היישוב לקראת המטרה המשותפת. אך בנושא ההעפלה הייתה הסכמה בין האצ"ל ל"הגנה".

"המאבק הרצוף"

א. התומכים בגישת "מאבק הרצוף": התנועה הרוויזיוניסטית, האצ"ל והלח"י ("הפורשים")

ב. תחומי "מאבק רצוף":

- מאבק כולל ובלתי-מוגבל בבריטים שלא הוגבל בזמן או בתחומי פעילות: פגיעה ישירה במתקנים בריטים בארץ-ישראל, פגיעה בחיילים ובאנשי מנהל בריטים, האצ"ל עסק גם בהעפלה.

- ואכן ארגוני אצ"ל ולח"י המשיכו בפעילות הצבאית נגד הבריטים לאחר פירוקה של "תנועת המרי העברי", במקביל למבצעי העפלה והתיישבות.

ג. נימוקי התומכים בגישת "מאבק רצוף":

אין כל סיכוי להידברות עם בריטניה ורק מאבק בכל התחומים באופן רצוף ובלי הפסקה יביא לסיום השלטון הבריטי. מאבק רצוף יחייב את הבריטים לתגבר את הכוחות בארץ, שיכביד על התקציב הבריטי, והביקורת של דעת הקהל הבריטית, תסיים את המנדט.

ד. דרכי המאבק שנקטו התומכים בגישת "מאבק רצוף":

מאבק כולל בבריטים שלא הוגבל בזמן באמצעים או בתחומי פעילות: פגיעה ישירה במתקנים, בחיילים ובאנשי מנהל בריטים. האצ"ל עסק גם בהעפלה.

דוגמאות לפעולות שבוצעו לפי גישת "מאבק רצוף":

פיצוץ בתי המלאכה של הרכבת בחיפה, חיסול אנשי צבא ומשטרה בריטים (לח"י), הרס תחנות רכבת (חיפה, ירושלים, ראש העין), תקיפת מחנות צבא בריטיים ותחנות משטרה בריטיות, פגיעה בדרכי תחבורה ובתקני נפט, פיצוץ מכלי דלק בבית הזיקוק בחיפה, חטיפה החזקתם כבני ערובה ותלייתם של סמלים בריטיים (כתגובה להוצאתם להורג של חברי אצ"ל)

1. פיצוץ צינור הנפט מבתי הזיקוק לנמל חיפה (מרץ 1947 ע"י הלח"י), ניתוק קווי טלפון, פגיעה במסילות ברזל, בתחנות רכבת, בכבישים, במתקני צבא, בבסיסים, במתקנים אזרחיים, החדרת מכוניות תופת, חטיפת חיילים וקצינים בריטיים והלקאתם. המחיר ששילמו ארגוני המחתרת היה גבוה. הבריטים החלו להוציא את חברי הלח"י והאצ"ל שנתפסו, להורג. מספרם של עולי הגרדום בכלא עכו גדל.
2. המבצע הנועז ביותר היה הפריצה לכלא עכו ע"י האצ"ל ב - 1947 ושחרור עצירים: למרות השמירה הכבדה של הבריטים, הצליח האצ"ל להגניב חומר נפץ לתוך הכלא. כשהתפוצצו החומות נמלטו מן הכלא אנשי האצ"ל והלח"י, וגם 18 אסירים ערבים. בפעולה נהרגו 9 אנשי אצ"ל. בפריצה לכלא עכו, נתפסו שלושה חברי אצ"ל ונידונו למוות.
3. חטיפת ותלייתם של שני סמלים (סרג'נטים) בריטים בנתניה. האצ"ל החזיק בהם כבני ערובה, זאת כדי למנוע את תליית חברי האצ"ל שנתפסו בעת פריצת כלא עכו. האצ"ל איים כי אם יוצאו אנשיו להורג הוא יוציא להורג את שני הסרג'נטים. פרשת עולי הגרדום - בשנת 1947 הבריטים הוציאו להורג 9 חברי אצ"ל ולח"י בתלייה בכלא עכו, זאת מתוך רצון להרתיע את האצ"ל והלח"י ממעשי טרור נוספים. היישוב אמנם התנגד לפעולות האצ"ל והלח"י, אך ראה בזעם את מעשי התלייה של הבריטים והשנאה כלפיהם גברה. בתגובה תלה האצ"ל את שני הסרג'נטים (הסמלים) הבריטים, שאותם חטף קודם לכן כדי שיהיו בני ערובה. היישוב וה"הגנה" גינו את המעשה של האצ"ל שעורר הדים עצומים ברחבי העולם. תליית שני הסרג'נטים החריפה את העוינות בין ה"הגנה" לאצ"ל.

"המאבק הצמוד":

א. התומכים בגישת "מאבק צמוד": הנהגת היישוב והתנועה הציונית, ההגנה והפלמ"ח.

ב. תחומי "מאבק צמוד":

- תחומי המאבק נקבעו בהתאם למדיניות עליה הוחלט במוסדות הנבחרים של התנועה הציונית: מאבק מדיני בזירה הבין-לאומית, המשך ההתיישבות וההעפלה, הפסקת הפגיעה הישירה בבריטים ובמתקנים שלהם בארץ-ישראל.
- "מאבק צמוד" – פירושו שהוא מאבק הצמוד למדיניות הציונית כפי שהוחלט עליה במוסדות הלאומיים, מבחינת קביעת היעדים והעיתוי למימוש כל מטרה.
- ואכן המשך מאבק ההגנה להבטחת המפעל הציוני היה כפוף ליעדים שעליהם החליטו המוסדות הלאומיים: העפלה, התיישבות והתחמשות תוך קביעת העיתוי והעוצמה בהתאם לנסיבות, ותוך הפסקת המאבק הישיר בבריטים

ג. נימוקי התומכים בגישת "מאבק צמוד":

- 1) רק תכנון משותף של מוסדות היישוב היהודי ושל התנועה הציונית יקדמו את הקמת המדינה היהודית: הקמת מדינה יהודית תובטח רק על ידי פעולות מתואמות בארץ-ישראל ובזירה המדינית, בהנחיית מוסדות התנועה הציונית.
- 2) הקמת המדינה היהודית מותנית בהתמקדות בהמשך העלייה וההתיישבות.
- 3) טרור יפגע באופי המוסרי של המאבק ויצמצם את תמיכת בדעת הקהל ביהודים.
- 4) טרור עלול לגרום להסלמה בתגובת הבריטים ועלול להביא לעימות ישיר עם בריטניה שיסכן את כל המפעל הציוני.

ד. דרכי המאבק שנקטו התומכים בגישת "מאבק צמוד":

דרכי המאבק נקבעו בהתאם למדיניות שעליה הוחלט במוסדות הנבחרים של התנועה הציונית: מאבק מדיני בזירה הבין-לאומית, המשך ההתיישבות וההעפלה, הפסקת הפגיעה הישירה בבריטים ובמתקנים הצבאיים שלהם בארץ-ישראל

- מאבקו של היישוב בתחום ההתיישבות
- מאבקו של היישוב בתחום ההעפלה
- העמדה המדינית של התנועה הציונית.

היעדים (מטרות) שרצה היישוב להשיג באמצעות מאבקו להמשך ההתיישבות בארץ:

1. מאבק בבריטים לשינוי מדיניות ה"ספר הלבן השלישי" ושינוי חוק הקרקעות מ - 1940;
2. להגביר את הכוח היהודי בארץ על-ידי עיבוי ישובים והקמת ישובים חדשים;
3. השפעה על קביעת גבולות המדינה בעתיד - כלי מדיני; חשיבות אסטרטגית- הצורך לתקוע יתד בחלקים של הארץ, כדי למנוע את ניתוקם במקרה של חלוקה מדינית.
4. גיוס כל היישוב שלא נטל חלק בכוחות המגן;
5. רכישת קרקעות בכל מקום, שבו ניתן לקנות קרקעות ובכך להרחיב את ההתיישבות.

1. פרשת בירייה (1946):

- בראשית 1946 הוקמה קבוצת בירייה במסגרת תכנון לחיזוק הגליל העליון, וזו עלתה על אחת הגבעות צפונית לצפת ויישבה את המקום. גרעין "בני עקיבא" מתוך המחלקה הדתית של הפלמ"ח שישב בבירייה עסק בנטיעות ובאמונים צבאים.
 - המשטרה הבריטית השגיחה על המקום ולאחר שהתגלו באזור מחסני נשק נעצרו כל אנשי בירייה, נעקרו העצים והממשלה הודיעה כי תחזיק בשטח עד הודעה חדשה.
 - המשמעות הייתה – הורדה בכוח של יישוב עברי – מעשה חסר תקדים עד כה. לכן, היישוב החליט שהוא חייב להגיב – הן כדי להציל את בירייה והן כדי למנוע תקדים מסוכן העלול להביא את הבריטים למעשים נוספים של הורדת יישובים. התקבלה החלטה ל"כבוש" את בירייה בשנית והוחל בארגון עלייה המונית של מאות מתנועת "הנוער העובד" אשר יחד עם מאות מתנדבים עלו לבירייה והשתלטו עליה מחדש במבצע שכונה: "הגידם" לזכרו של יוסף טרומפלדור היות ונערך בי"א באדר במסווה של עלייה לתל חי לזכרו ותוך מספר שעות הקימו במקום מבנים, נטעו שוב עצים בנו גדר ואוהלים.
 - הבריטים שהופתעו שלחו כוחות צבא לבירייה השתלטו עליה והרסו את בירייה ב'.
- התקבלה החלטה ל"כבוש" את בירייה בפעם השלישית, שוב נערכה עלייה המונית של אלפי אנשים לגליל ובירייה ג' קמה "לתחייה". הבריטים הטילו מצור על בירייה, אך העלייה ההמונית אילצה את הבריטים לוותר ובירייה נשארה בידי היישוב.
 - פרשת בירייה הוכיחה את זכותו של היישוב להתנחל בארצו בכל מחיר, בכך נמנעו תקדים הרסני ובירייה הפכה לסמל ההתיישבות.
2. 11 הנקודות בנגב
- עם פרסום תכנית "מוריסון-גריידי" שחשבה להשאיר את הנגב בידי הבריטים (כאזור נייטרלי), הוחלט להעמיד את מפעל ההתיישבות בנגב בראש סדר העדיפויות, ולכן הוחלט להקים בנגב נק' התיישבות, משיקולים מדיניים (כמאבק נגד חוק הקרקעות ולהשפיע על מפת החלוקה בעתיד לבוא), יותר מאשר כלכליים. זה היה גדול המבצעים ההתיישבותיים .
 - במוצאי יום כיפור תש"ז בליל ה – 5-6 באוקטובר הוקמו בבת אחת 11 נקודות יישוב חדשות בנגב במתכונת "חומה ומגדל". כל יישוב מנה כשלושים איש, והוקמו בו מספר צריפים, הועמדו בו חביות שתייה והוא הוקף בגדר. 11 היישובים שהוקמו היו: נירים, אורים, חצרים, נבטים, כפר דרום, בארי, תקומה, שובל, גלאון, קדמה, משמר הנגב.
 - בעקבות 11 הנקודות החדשות הונח צינור מים לנגב – שהרי, אספקת מים הייתה תנאי לקיום היישובים ועיבוד הקרקע.

- הבריטים לא הגיבו על הקמת הנקודות. לאור הלקח מפרשת בירייה, הם הבינו כי כל ניסיון של עקירת יישובים חקלאיים יתקל בהתנגדות נמרצת של היישוב כולו, התנגדות שתהיה בעלת השפעה רבה על דעת הקהל העולמית.
- במקביל עובתה ההתיישבות. לכפר עציון חברו עוד שלוש קיבוצים והם נחשבו כ"גוש עציון".
- היתרונות שבהקמת 11 היישובים היו:
 1. המבצע היה הגדול מסוגו בתולדות ההתיישבות ובכך הראה היישוב את כוחו בהתיישבות.
 2. יישובי הנגב קבעו את המפה הפוליטית בדרום הארץ, כאשר גרמו להכללת הנגב בתחומי המדינה העברית במפת החלוקה.
 3. פריצת היהודים לנגב ואי התגובה הבריטית השפיעו על העמדה הרוסית בדיוני האו"ם לתמוך במדינה היהודית.
 4. במלחמת העצמאות הוכחה חשיבותם האסטרטגית של יישובים אלו כאשר עמדו באומץ מול הפולש המצרי והיו גורם עיקרי בעצירתו.
 5. מתונים וקיצוניים ביישוב היו גאים במבצע 11 היישובים ומורל היישוב עלה. גיבוש היישוב סביב מפעל זה היה חשוב ערב המלחמה המכרעת.

מאבקו של היישוב בתחום ההעפלה.

ההעפלה לא"י לאחר מלחמת העולם השנייה, שונה מההעפלה בסוף שנות השלושים, ומההעפלה בתקופת המלחמה. אם לפני המלחמה הייתה ההעפלה בגדר גורם שולי, הרי שכעת לאחר המלחמה הפכה לגורם ראשון במעלה במאבק נגד הבריטים. היא הפכה מהעפלה של מעטים להעפלה המונית, מפעל מאורגן תחת אחריותו וניהולו של "המוסד לעלייה ב'", שהוקם ב- 1939 והיה זרוע של "הגנה" וטיפל בכל ענייני הפליטים שרצו לבוא לא"י. שליחיו דבקו במשימתם, כמעט כולם אנשי קיבוצים ובעלי מוטיבציה בלתי רגילה של שליחות לאומית, בעלי יוזמה וכושר אלתור. שליחי המוסד התמקמו על פני המדינות בשלוש יבשות (אסיה, צפון אפריקה ואירופה) ובעיקר בצירי המוצא לים התיכון (יוון, איטליה וצרפת), המרכז היה בפריז בפיקוד שאול אביגור.

היעדים (המטרות) שרצה היישוב להשיג במאבקו להמשך ההעפלה לאחר המלחמה:

1. גידול דמוגרפי של היישוב היהודי – כדי לסכל את כוונת הערבים ליצור מצב בו היהודים הם מיעוט, זאת כצעד הכרחי לקראת הקמת מדינה יהודית בארץ-ישראל.
2. מציאת מקלט ליהודים פליטי השואה - מניע הומניטארי;
3. גיוס דעת הקהל נגד המדיניות הבריטית בעניין העלייה, וחשיפת מצוקת היהודים פליטי השואה (פרשת לה-ספציה - העדויות מרגשות על פליטים מיואשים בספינות רעועות המנהלים מלחמה נואשת בצי הבריטי) חיזוק הקשר בין בעיית הפליטים ושאלת א"י.
4. השפעה על מדיניות החוץ האמריקאית ללחוץ על בריטניה לשינוי מדיניותה;
5. ליכוד הישוב היהודי באמצעות תמיכה כוללת ומעשית במאבק לביטול ה"הספר הלבן".

הקשיים (ארגוניים, כספיים ופוליטיים) שעמדו בפני מארגני ההעפלה:

1. רכישת ספינות בשל מחסור בכלי שייט ופיקוח הממשל על הספינות. רכישת הספינות היה מבצע מסובך, היה מחסור, ממשלות פיקחו על המספנות והיה צורך לרכוש ספינות בקר/ מסע/ נהר ולהפוך אותם לספינות עבור בני אדם.
2. ארגון מסועף ומסובך בטיפול בעולים תוך העברתם לנמלי היעד ותיאום בין כל הגורמים. כדי להערים על הבריטים היה צורך לארגן את הטיפול בעולים, באירופה ולהעבירם לנמלי המוצא, לצייד את האניות במזון, במערכת קשר אלחוטי ולקשור קשרים עם השלטונות. היו חייבים לארגן את ההורדה בחופי הארץ ולבצע פעולות הטעיה כדי שלא ילכדו.
3. התגברות על חוקי ההעפלה החמורים בים (סידורי בטיחות מקובלים על מדינות). הספינה הראשונה שהצליחה להסתנן ולהוריד 35 מעפילים על חוף קיסריה היתה "הסנונית" הראשונה. עד סוף 1945 הגיעו ארצה אוניות גדולות יותר שנרכשו לאחר צבירת נסיון. אומנם מספר ספינות נתפסו והמעפילים נכלאו, במחנה המעצר בעתלית, אך זרם המעפילים לא פסקו. 64 אוניות גייס המוסד לעלייה ב' בשנים 1945-1948. רוב הספינות יצאו מנמלי איטליה – שבה רוכזו רוב הפליטים לקראת ההעפלה. נמלי יציאה רבים היו גם בדרום צרפת, מן הים האדריאטי, מיוון, מבולגריה, ומרומניה – דרך הים השחור.

מלחמת הבריטים במפעל ההעפלה התמקדה בשני מישורים:

1. הפעלת לחץ על מדינות אירופה כדי שתמנענה יציאת ספינות מנמליהן.
 2. הטלת מצור מאסיבי על חופי הארץ. הם גייסו למשימה את הצי המלכותי הבריטי, שעסק בהפעלת סירות לאורך החופים, והסתייע בתחנות רדאר וסירות אוויריים לאיתור אוניות מעפילים. ואכן, אניות רבות נתפשו ע"י הבריטי ונגררו לנמל חיפה.
- הגירוש לקפריסין: שיא חדש בהעפלה הייה בקיץ 1946 כאשר הבריטים החלו בגירוש אוניות מעפילים לקפריסין. במחנות קפריסין שהו למעלה מ- 50 אלף מעפילים אשר בסיוע שליחים מהארץ הצליחו לשמור על מוראל גבוה. הבריטים לא התערבו בחיי היומיום במחנות. למעפילים הייתה אוטונומיה מלאה. בין שליחי היישוב היו רופאים, אחיות, מדריכים

מורים ושליחי תנועות הנוער – שהשקיעו מאמצים רבים כדי לעזור במחנות. ב – 1949 עלו לארץ כל יושבי המחנות.

1. פרשת לה-ספציה - אפריל-מאי 1945 (לפני העברת שאלת א"י לאו"ם)

- פרשת "לה-ספציה" היא מן הפרשות הידועות ביותר של מפעל ההעפלה, והיא מעידה עד כמה קיבלה ההעפלה מעמד בינלאומי רב השפעה. בנמל לה-ספציה שליד גנואה, איטליה, המתינו שתי אניות להסעת מעפילים לא"י. על האניות עלו כאלף מעפילים. האיטלקים חשדו שבין העולים מסתתרים פשיסטים ולכן ערכו בדיקות באניה, ולאחריהם העניקו לאניות אישור להפליג. אולם הבריטים (איטליה הייתה אז ארץ כיבוש ושהו בה חיילים בריטים) דרשו לאסור על הפלגת האניות.
- המעפילים פתחו בשביתת רעב ובמברקים אותם שלחו לאישי ציבור בעולם, למוסדות ולעיתונות, הודיעו כי הם נחושים להטביע את האניות, אם לא תינתן להם רשות לעלות לארץ ישראל. הפרשה עוררה סערה בדעת הקהל העולמית. נציג ממשלת הלייבור ניסה לשכנע את המעפילים לוותר על דרישתם, אך אלה הגיבו באיומים שונים, ביניהם איום בדבר התאבדות פומבית בשערי הנמל. הנציג הבריטי הבטיח להביא את העניין בפני בוויין, שר החוץ הבריטי, ובסופו של דבר הפליגו המעפילים מאיטליה לארץ בשתי אניות: דב הוז ואליהו גולומב.
- טקס ההפלגה היה רב רושם, כשהעיתונות המקומית אינה חוסכת כל מאמץ לפאר ולשבח את המעפילים. פרשה הוכיחה לבריטים כי דעת הקהל העולמית לא תאפשר מעשים לא אנושיים.

2. פרשת "אקסודוס" - "יציאת אירופה תש"ז" - שיאה של העפלה – קיץ 1947

- ספינת המעפילים שהתפרסמה בעולם יותר מכל ספינה אחרת הייתה – "אקסודוס" (או בשמה העברי – "יציאת אירופה תש"ז"). "אקסודוס" הייתה הגדולה מבין אניות המעפילים עד אז (1947) ומבוצרת מכולן. האנייה נקנתה בארה"ב, הובאה לנמל בדרום צרפת, והועלו עליה למעלה מ – 4,500 מעפילים במבצע צבאי מקיף.
- האנייה לא נועדה רק להתחמק מהצי הבריטי, כפי שעשו יתר האניות, אלא ביקשה לפרוץ את ההסגר ולהגיע לחופי הארץ בכל מחיר. הצרפתים הטילו איסור על הפלגת האנייה, אך זו חמקה מן הנמל ביולי 1947, יצאה לים הפתוח ושם עלתה על שרטון. משהחלה שוב לנוע, נצמדו אליה משחתות בריטיות אשר ליוו אותה לאורך כל הדרך מדרום צרפת לא"י.
- כאשר האנייה הגיעה למרחק של 40 ק"מ מחופי הארץ, הכריזו הבריטים כי האנייה נכנסה למים הטריטוריאליים של א"י וציוו עליה לעצור. אלא ש"אקסודוס" – בהוראת המוסד לעלייה ב', הייתה אמורה לפרוץ אל החוף בתל-אביב, להוריד את המעפילים במהירות, כדי שאלה יועברו למקום מבטחים, גם אם הדבר יהיה כרוך בעימות עם הבריטים.

- המעפילים היו ערוכים מראש לאפשרות של עימות עם הבריטים. חיילים בריטים עלו על האנייה והחל קרב בין הבריטים לבין המעפילים. המעפילים השתמשו במוטות ברזל, ביתדות, בברגים, בבקבוקים ובקופסאות שימורים שאותם השליכו על הבריטים. הבריטים פתחו באש חיה. שלושה מעפילים נהרגו ועשרות נפצעו.
- גיחות המשחתות גרמו נזק עצום לאנייה והתעורר החשש שהיא עלולה לטבוע. המעפילים רצו בהפסקת הקרב, היות ועל הסיפון היו עשרות פצועים שנזקקו לסיוע רפואי.
- בסופו של דבר, האנייה נגררה לנמל חיפה והמעפילים הועלו על 3 ספינות וגורשו לדרום צרפת על מנת לשבור את תנועת ההעפלה. אנשי הישוב שעקבו אחרי ההתרחשויות ושמעו את שידורי הרדיו מהאנייה, יצאו להפגנות הזדהות ועצרות אבל. המעפילים סרבו לרדת מספינות הגרוש, המורל הגבוה בקרב המעפילים בעידוד אנשי "ההגנה" ותנועות הנוער שכנעום להתנגד. עקשנותם של המעפילים ושבתת הרעב שבה פתחו עוררה את חמתם של הבריטים. למרות האולטימטום של הבריטים שאם המעפילים לא ירדו תשלחנה אניות הגרוש להמבורג שבגרמניה איש מהמעפילים לא ירד. הבריטים העבירו את הספינות לגרמניה בספטמבר 1947 ושם הם הורדו בכוח לשני מחנות מעצר באזור הכיבוש הבריטי. בהדרגה הועברו המעפילים לאזור החסות האמריקני בגרמניה בעזרת שליחי "ההגנה", ומשם לא"י בתעודות מזויפות. עד ספטמבר 1948 עלו כל מעפילי "אקסודוס" ארצה.

-תוצאות פרשת "אקסודוס" ("יציאת אירופה"):

- (1) אכזריות הבריטים פגעה יותר בעצמם מאשר במעפילים. דעת הקהל בעולם נסערה מהתנהגותם הברוטלית והאכזרית של הבריטים. ועדת החקירה מטעם האו"ם (אונסקו"פ) ששהתה אז בארץ, הזדעזעה קשות והדבר השפיע על מסקנותיה. הבריטים נסערו מאד מעצם העובדה שנאלצו להשתמש ב"צי המלכותי" נגד אניית מעפילים בודדה. המורל הבריטי ירד וזה היה שיקול להעביר את העניין לידי האו"ם.
- (2) הפרשה חיזקה את הקשר בין היישוב לבין המעפילים מאירופה.
- (3) כישלון "אקסודוס" לא חיסל את ההעפלה דרך הים, וב- בספטמבר 1947 הגיעה אל חופי הארץ האנייה "אף על פי כן", ששמה מעיד על תפקידה במאבק ההעפלה לא"י.

חשיבות ומשמעות ההעפלה

- היישוב ראה את מפעל ההעפלה כביטוי שיא במאבק נגד הבריטים מהסיבות הבאות: זוועות השואה היו הוכחה כי רק א"י היא הבית ליהודי העולם, אכזריותם של הבריטים כלפי המעפילים, זו הייתה שאלת חיים או מוות לגבי עתיד מאבקו של היישוב להקמת מדינה עברית.
- ההעפלה הייתה הדרך העיקרית להצלת פליטי השואה בזמן המלחמה ואחריה.
- ההעפלה הייתה אולי הגורם שזעזע את המוסר הבריטי והחליש את רצון ממשלת המנדט להמשיך לשלוט בא"י.
- ההעפלה יצרה את הקשר הראשוני בין היישוב לבין תפוצת יהודי האסלאם, וחיזקה את הקשר בין היישוב לבין תפוצות העם. (באותן שנים בהן התחוללה ההעפלה המסיבית מאירופה (1945-1947) הצטמצמה מאוד ההעפלה מארצות האסלאם והקיפה כמה מאות מעפילים בלבד. מעפילים הגיעו מעיראק, כשהם עוברים דרך של מאות ק"מ לכיוון ארץ ישראל. כמו כן עלו מעפילים מצפון אפריקה – בשלוש אניות שארגן המוסד עלו לארץ קרוב לאלף מעפילים אשר נתפסו על-ידי הבריטים וגורשו לקפריסין)
- ההעפלה הייתה גורם דמוגרפי חשוב ביותר לחיזוקו של היישוב, במשך 14 שנות ההעפלה באו ארצה 200,000 איש, ורבים מהם נטלו חלק במלחמת העצמאות.
- ההעפלה השפיעה על ארה"ב ועל ועדות האו"ם להכניס לא"י מספר רב של עולים.

בינוס הקונגרס הציוני הכ"ב – דצמ' 1946

- הקונגרס הכ"ב התכנס בבאזל לאחר שבע שנות הפסקה (עקב מלחה"ע השנייה) ועמד בפני בחירת דרך מדינית חדשה, כאשר השאלה הייתה האם להיענות להזמנת לונדון ולהשתתף בשיחות או לאמץ את החלטת הסוכנות בפריס ולהמשיך במאבק בבריטים? לאחר וויכוחים הוחלט:
- לא ללכת לוועידת לונדון עם הערבים והבריטים .
 - להכריז כי רק הקמת המדינה היהודית תוגשם המטרה המקורית של המנדט על א"י. הקו האנטי-בריטי בא לידי ביטוי בכך שנשיא ההסתדרות ויצמן לא נבחר שוב, שכן הוא צידד באי וויתור על שיתוף הפעולה עם אנגליה ודרש בתוקף להפסיק את המאבק המזוין.